

*A költő szabadságkenyere**A losonci festő-költő, Szabó Gyula lírájáról*

teremtés útjai kiszámíthatatlanok. Mit, mikor, miért tesz a művész – sok mindentől függ. A véletlen által belénk plántált génektől, a sorstól, az alkotóra rakódó – egyéni és közösségi – terhektől.

Az önkifejezés gyönyöre és fájdalma kétszeresen (két külön égből hulló tonnákkal) is megérintette Szabó Gyulát. Lázás alkata szinte kezdettől fogva – látomásai is segítették – összeforrt a világmindenséggel, mintha a felvidéki kisváros, Losonc nem csupán egy „bolond füstő” működési terepe volna, hanem a kozmosz része is.

Itt, ebben a zavargó mindenségben kellett megszületnie (a művészi magára ébredés bölcsőjéről van szó), hogy kisebbségi magyarként fölmutathassa fajtája összes – a történelmi-politikai vesszőfutások nyomán szinte mindvégig sajgó – sebet, s tavaszra nyíló, ám némelykor felhők árnyékolta magánéletének: eme nyüzsgő, csöndben terebélyesedő magánynak boldog és kevésbé boldog pillanatait.

Avval, hogy a festőecset teremtette világon kívül, nem kevésbé intenzív módon, a szavak várarkából kilopódzó, szerencsés esetben a katedrálisok tornyáig is merészkedő élet, magyarán: a költészet is foglalkoztatta, két bilincset vett magára. De ő ezt a „terhet” szabadságpótlékként viselte. Volt idő – itt elsőbben az 1945 utáni felvidéki magyarság több éves jogfosztottságára gondolok –, hogy épp a képzelete álmodta súlyokkal „szállt”, legyőzvé a valóság cudar megpróbáltatásait.

Amíg a festmény, a grafika és a (fa)metszet – a közönség által látható világ – szimbólumokban rejteztetett tudott csak érvényesen szólni az ember és az őt fölnevelő közösség drámai, a zsarnokság által nemegyszer golgotaivá tett útjáról; addig a vers (igaz, az asztalfióklét szabadságában) a legtermészetesebb, belülről jövő igazmondás erejével és lélekemelő, mert csöndjeiben is robajló harsányságával hirdette a jobb sorsra méltó megverték fölemelkedéshez való jogát. Szépség és igazság ezekben a lírafutamokban is testvérek.

Bár Michelangelótól – hogy csak magyar példát említsek – Kondor Béláig az egyetemese és a magyar művészetben számtalan festőművész-grafikus-szobrász forgatta jól a tollat, szinte a valódi literátorokkal fölveve a versenyt, inkább az életrajzírói (Chagall, Bernáth Aurél, Borsos Miklós) és a művészetelméleti kérdéseket sem megkerülő aforisztikus vagy bölcselmi (Paul Klee, Brancusi, Bálint Endre) vonulat az erősebb. A költő – aki nem csupán verselő, ám líraéletművet teremtő

Az írás a dunaszerdahelyi Nap Kiadónál megjelenő, több szerző által jegyzett, Szabó Gyuláról szóló nagy-monográfia fejezete.

is – ritka példány. Szabó Gyula föltétlen ebbe a táborba tartozik. Még akkor is állítom ezt, ha a költői életmű – jóllehet nyomtatásban is jelentek meg darabjai (*Betű és forma*, 1977; *Szabó Gyula-breviárium*, 2001) – rendezetlen. Ám a jéghegy csúcsa arról tanúskodik, hogy széles, vagyis fölfedezésre méltó az alap.

A szinte naplórendszerességgel évtizedekig verset író festőművész – több száz költemény maradt utána, vagy több ezer? – meg volt győződve arról, hogy forrongó lelke csak a lírákiáramlásban nyerhet vigaszt. A verset életpótlékként babusgatta, s mikor rálelt – sokszor ösztönösen – a kívánt formára, csaknem gát nélküli *áradással* vetette papírra melankóliára hajlamos rab lelkének és szeretethimnuszban megnyilvánuló érzelmességének „dokumentumait”. S nemegyszer lázadó szavait, amelyek mozgó erkölcsként, indulati éllel protestáltak az embert meggyalázó, a szellemi ember gondolkodását és a szabadságra éhes népeket (nemzetiségeket) igába hajtó hatalmi kényszer, a zsarnokság ellen.

A költő Szabó Gyulát a korán megtelt mindenségélmény tette szabaddá. Benne valaminő kozmikus – némely pontján a szakralitással is érintkező – boldogságélmény realizálódott. Ami nem más, mint *örökös vágyása* az elérhetetlennek. Aki mámorában, adózván az őt gyöttrő s szüntelen vallomásra bíró szépségnek, minduntalan a felhőbe – titkos vágyaink angyali megtartójába – akart harapni, hamar fölfedezhette, hogy az isteni terrénum valójában nem más, mint dombok koszorújába font, napsugár övezte füves-bokros táj. Melynek idilli fényét a *couleur locale* adja – az otthonosságérzet mint bensőnkét átjáró fuvallat –, ugyanakkor észrevevődik rajta a keresztútra emlékeztető állomások szenvedéshorizontja is.

Ami – költőként és gondolkodóként is – nehéz: a huzatos közép-európai táj sokszor gyötrető valóságából kiszakadni; méghozzá úgy, hogy menekülésünk ne lássék menekülésnek, csupán igazabbá válásnak, melyet – a nyújtózkodásnak is van áhítata – egyidejűleg a muzsikus Esterházy Pál *Harmonia Caelestise* és a honi való-ságot megszenvedő politikus, Esterházy János *harmónia humanája* keretez.

A nem helyi és helyi *muzsikában* – közöttük csaknem két és fél évszázad – az a közös, hogy az igazság érzelmi húrjait szólaltatják meg. A kissé artisztikus egyveleg, zene és politika – Szabónál *álom* és *való* – szabadságkívánalma attól megejtő, hogy általa az ember, fölfedhető jeleket hagyván Isten kertjében, szinte égmagasra nő. Ennek a boldogságmámornak azonban megvan a praktikuma – akarva-akaratlan *Őhozzá* magasodni. Nem véletlenül hangsúlyozta a költő-gondolkodó a confiteor jellegű, de a nagyközönséghez is szóló *Nyílt levél* című esszéjében (1948): „A jelhez eljutni a cél, ami a formában gyökerezik, és szintézise a maguk belső kozmoszának, pályáját írva társkozmoszok között. A Jel közelebb van Istenhez, mint a tárgyi valóság.”

A modern művészetet kedvelő és alakító „őstehetség” – az értelmi és az érzelmi terrénumot önmagában önkéntelenül is összekötő, az almanachlúra lapályáról idővel csaknem a *semmi* érzetéig eljutó vándor – kezdetben szívesen időzött a reneszánsz megvilágította ösvényen. Hőseit – akárcsak az ez idő tájt már könyvvel jelentkező pap-költő, Tűz Tamás – innen választotta. A személyessé vált Itália-élményben, csak nem annyira, mint kortársánál, valaminő bensőben is megfogant Nap süt. A *Michelangelo* (1942) című versben, mert képzavarra képzavar, elég pisle

fénnyel, de a háromrészes – három hangot (a krónikását, a művészet és az utókorét) próbálgató – *Leonardo da Vinci* (1942) című költeményben már megmutatva valamit a hit lámpásából. „Mérgezett lélekkel teremtettem szárnyat, / Jézus tisztasága fegyver nélkül győzött; / elűzött mellőlem minden földi vágyat.”

A háború borzalmait idegrángásos bénultsággal átélvén Debrecenből hazakerül Losoncra. További kutatást igényel, hogy 1945 fordulata miként jelentkezett – valójában megszólalt-e – versében. Lehet, hogy a versköltő hangját a *képköltő* vette át? Egy bizonyos, az *Ecce Homo* (1945–46) című fametszetsorozat, a fekete-fehér kontrasztját kiemelő drámaisággal, poétikus nyelven szól az ember megdicsőüléséről és kiszolgáltatottságáról, a gondok fekete seregéről és az „igazság” nevében kivégzendő (jóllehet a Nap felé tartott ágkarjaiban ott a remény), puskacső elé állított szerencsétlenről. A bögre levest kanalazó férfi bánatában – Dózsa ült így a tüzes trónon – annyi konok-ság van, és a krumpliszedő asszonyban olyakkora, a földönfutók balladáját életessé tevő, a megmaradásért küzdő lendület, hogy lehetetlen nem észre venni a biblikus telítettségű, Pilátus elé cipelt Sors háborúval-iszonyattal szembeni magasabbrendűségét.

Azonban a költő sem marad szótalán. Kis verse valójában – ahogyan címe is közli – *Kis vers*, amely természeti képpel indul, de a mindenben bízó kiábrándultságát sem elhallgatva – pedig még csak ezután jön a csehszlovákiai magyarságra mért ütés, az igazi feketeleves – valaminő egyetemes tél eljövetelét jósolja. „Január van, és virágzanak a fák. / Súlyos minden bokorka, ág. / Éjszaka nyílt – és most csupa virág! / Fagyott köd – csipkés zúzmarák: // Virágzik a villanydrót, a ház-eresz, / A kerítés és a kémény ... / Azt hihetném, tündéri láz, csoda ez – / Ha nem dideregnék: szélén // Egy ámító, hazug világnak” (Losonc, 1946. január 9.).

A látványba beleszerelmesedett költőnek túl kellett lépnie a tél drapériáin, hogy az önmagát illegető (s ezzel a társadalmi bajokat elfedő) Szépség mögé lásson. Szíve szerint megmaradna az idill poétájának – „Az utcán láttam, őszi mézet csurgatott az ég. / S körülzsongta halk szavával a mézszín Messzeség” (*Őszi találkozás*) –, de lelken-dezve nem tudja hinni, „ami nincs”, s így az is botor vágyálom, hogy a bilincs szárny-nyá puhuljon (*Vágy*). Az üresség, amely csaknem egzisztencialista módra kései versei-nek problémája lesz (az önmaga körül kerengő világ mint hiány), most is – a negyvenes évek végén vagyunk – átlengi a sorokat. Gógösen büszke nagyságára (*Méringélnek*), pe-dig még csak festőtanoncemlék kínozza, s hiába ér losonci óriásként az égig, elégikus hangulatú sorokba burkolt bűntudata gyötri. „Leguggolok és üres szemmel / Az üres-séget bámulom ... / S zöld szájjal, hideg, kegyetlen: / Aki voltam, elárulom // A kis-gyereket és az ifjút ... / Az Embert! meg az éveket... / Az Idő, mint egy arany gyík fut, / S farka hull – az Emlékezet” (*Eljön...*)

Adyra kacsintva, igaz nála sokkal kisebb erővel, Szabó Gyula költészetében megje-lenik a hangsúlyozottan nagybetűs Élet mellett a Halál is. De ez a – még az almanach-lírára visszaemlékező – édeskés kacaj és az elmúlásérzettől könnyes búskomorság (ame-lyek legfőképpen a szerelemben győztes és vesztes hangulatkilengéseiből fakadnak), fokozatosan át fog itatódni a társadalom által *megverték* és létükben *kisemmisztettek* per-lő jajszával. Az áttelepítettek, a rabszolgapiacra eladottak, a reszlovakizáció kútjába merültek-taszítottak – a törvényerővel megszüntetett magyar élet földönfutói – mind-

mind okozói ennek a sokszor szimbólumok által rejtett letargiának. A losonci lírikus, ezekkel a tragédiákkal élve (s hőseivel együtt érezve), van annyira sorsába bele nem törődő, büszke magyar, hogy átvállalván eme vesszőfutások terhét, az égő és perzselő nyárba *telet* kiáltson.

Rejtett versbeszédében – mert némelykori agitatív hangja ellenére sem agitátor – metaforikus bősséggel izzik a szó, mintha a körülírt néven nevezés könnyedségének bizonyos melankóliája is volna. Ezzel a susogó – a vágásra kés helyett a sás élet használó – „ítélettel” fél vagy negyed lábbal még a szimbolisták között van (ahol sosem volt), ám készülődik benne – még ha jelei most nem is mutatkoznak – a semmiérzetet a halálra szántak eltökéltségébe is belopó, gyakorta a társadalomnak ugyancsak fityiszt mutató látnok.

De egyelőre maradjunk a természet burkában csillogó *Nyárvégi vers*, ez a csehovi, időtlen nyugalmat társadalombírálattá átfordító költői helyzetértékelés sűrűn csapdosó guillotine-jánál! „Elrévedek... Már nyár van. / Le is arattak már a / Határban. / S, száll – aranyló sugárban: / A nyár. S fáj!... Az ősz várja / Batárral, / Hóhér, veres csuklyában... / S gász-hőfehér ruhában / A Batárban: // A Halál van” (1951. aug. 21.). A költemény túlrejt, némelykor túlcsonduló telítettségében is riasztó. Épp avval a „nincs”-csel szembeni bősséggel, amely akarva-akaratlan a kinti valóság, az építés mámorában tetszelgő szocializmus szinte minden lépésének a megkérdőjelezése.

Kimondta-e a csehszlovákiai magyar líra azt, amit Szabó társadalombírálatként a szemünkbe vágott? A *Káim oltárán* nem kevesebbet állít, mint hogy „Az erdő fája fejszenyél: / Ölni vágyik mind, ki él.” Ezért lesz véres – a dsidai várakozással ellentétben nagyon is aktív – az a forगतag, amelyben advent nem az Eljövőt jászollal váró puha némaság, hanem – a költő szavát visszhangzóan – filozofikus betetőzése mindannak, ami kozmikussá váló sors, egy nemzeti kisebbség létpoklát megérezkítő dráma, nemkülönben az ötvenes évek csehszlovákiai magyarságának picassói módon eleven ábrázolása.

Nem az érdes, egymáshoz súrolódó szavak zöreje, kakofóniája által úszunk bele valaminő, az áldozati bárányban is bikát látó modernségbe – a költő mindvégig megmaradt a helyel-közel nyugatosnak titulálható verseszménynél –, hanem a „szimbolista” térérzékelés s a metaforikus bujkálás (átváltozások sokasága) révén. Az *Advent 1952* című költemény, mert harmadik versszaka is létezik, túl van írva, viszont ha a túlbonyolított kifehéritést elhagyjuk, egészzé áll össze – koordinátáit jól kijelölő rettenetté – a különleges társadalmi kórképet sugalló látomás.

*Bíbor hó hull... Igen, bíbor!
Szürke égből mázsás kintől.
Roggyannak a fák alatta,
Megdermed a kis patakka,
Folyása áll, vad menny nyomja,
S ránémul a csillagokra...
S túl bíboron, mázsás égen:
Isten él a hóesésben.*

*Érthetetlen, érthetetlen,
Mérhetetlen Végtelenben
Moccan, s bíbor havat szállat,
S a Tér, mint egy vérző állat
Behemót nagy testtel sárlík...
S vakult, ki fehéret lát itt.
Minden bíbor, láng és égés:
Egyirányú Örök Vérzés.*

Amíg a csehszlovákiai magyar líra hallgatott vagy csak dadogott – ismerjük a Benes-dekrétumok szabta *borzalmakat* –, addig egy „ismeretlen”, csak önmagának író művelője, mert műtermében nem kötötte rablánc, költőként is szárnyalt. Magyarságát és az övéiért folytatott küzdelmét nem kellett letagadnia. Azzal, hogy önmagához menekült, a vállalt írói-gondolkodói út lépcsői is megvilágosodtak. A rohanó világ elveszejtette az embert, és csupán az képes erkölcséhez méltón fönnmaradni, aki az egyetemes tanítások – a jelképerejű igazságaiban is mindenkor érvényes Biblia, valamint a klasszikusok törvényei – mellett saját *örökös fájdalomának* igazában is hisz.

A gyakori szerelmes hangon kívül ez a *megfeszítettségérzet* húzódik végig Szabó Gyula költészetén. Ahogyan kisebbségi magyarként – különös kilátó – át tudja élni a kishaza és a nemzet – az 1956-os forradalomban a világ árvajaként küzdő nép – szenvedését, abban méltóság van. Egy szótlanságra kényszerített, megvert ember nyomorultakkal való együttérzése.

Ehhez a terepet – mert a magyar forradalmat dicsőítő versei írói pályáján is kiemelkedő szerepet töltenek be – az ötvenes évek sanyarúan is lázadó énekei készítették elő. Lehet, hogy virányos lelkének moccanásait követve a költő „egy szellemibb, egy istenibb” világról akart regélni (*Prolog*, 1952), de *látóként* – mert nemcsak látomások gyötörték – minduntalan beleütközött az őt és nemzetiségét szorító valóságba. Melankolikus látélete több mint izgató: „Leszállt az ég, szép szűzi-fehéren a földre, / Befedni itt a vádló, áruló nyomort, / Angyalok ültek minden szomorú göröngyre (*Téli levél*, 1952). Az ötvenes évek a mezítlásosoknak szomjúsággal gyöttrő, perzselő Szahara volt – ebből a szempontból Csehszlovákia semmiben sem különbözött a többi szocialista országtól –, s ezt a végtelen szenvedést jeleníti meg az Ady-maszka bújta reménytelen remény: „Előre tüzes, tíz komor ló! / Előre milljomult csapat! / Terhetek csak egy bús korporsó, / Meg egy vérző, haló lovas. // Ki még él. Él! Előre! Hajrá! / Oda, hol gyúl a messzi fény... / Milyen vitéz az, aki hagyná, / Hogy sárkányoké a Remény” (*Muszáj vitézség*, 1951).

Még lázas állapotában sem önálló hang ez, ám valamiképp – főképp abban az időben, amikor a szellem emberének hazudoznia kellett – megvolt a sodrása. A hangulatváltozásokat megmutatandó egy másik – idillibb – pólust is említhetnék („S tapadva a Tér uszonyára, / Kérdem: mit tudsz barackvirágka, // Hogy ilyen bízón bontod ki / Szirmaidat? – *Virágzó kérdés*), de a sokszínű, a festőművész-köl-

tő idegállapotától függő megszólalások jelentős részét mégiscsak egy keserűesebb hang uralja. A költő, miként *A Polanán* (1953) című versében közli, kóbor vándorra a Létnek, és érje bármely didergés, akárcsak a „Téri-fagy” a Földet, a messi-messzi „emberutáni csönd”-re vágyik (*Virág felett, világ felett*). A csöndre, mely sosem az elhallgatás, a lemondás, a visszavonulás csöndje, hanem – miként verscím mondja – *Céltalan* is a teremtésé, a küzdésé: „És mégis tenni kell! / Más nem adatott. / Bús forgunk az űrben, / Mint a csillagok”.

Hogy evvel a „forgással” tíz évet előre ugrottam, nem akartam mást, mint megmutatni: az alakuló – legyen szabad így mondani: „filozófiájában” fejlődő – kozmosz mindenségre tárt *énképe* már korábbi időkből is őrzött magán vonásokat. A gyönyörű rét – a költő még nincsen ötvenéves – „odafenn az égbe” jelöltetik ki, amely végső soron nemcsak az „Istenek ölébe” vágyó ember „végső üdvösségre” való lelésének záloga, hanem a „poklok feneségét” maga alá gyűrő Béke, vagyis Isten csöndjének bizonyossága is.

Mindez olyan, a stílusimitációt egészen magas szintre fejlesztő versből, a *Föstő Szabó Gyula balladájából* (1953) tudható meg, amelyben a különféle vonulatok, létezőmódok (festés, írás, az elíziumi mezőkre való vágyódás, az Istenben való feloldódás) szinte népmesei közegben jelennek meg. Pontosabban, ennek az életrajzi tényeket csaknem a szakralitásba emelő „káprázatnak” jól észlelhető a rusztikussága. A nyelvhasználattal is, a balladai kifejlést lassító ismétlésekkel s az így fogant monotóniával is határozottabban jelentkezik a versben az a *plebejus íz*, amely általában nem jellemző a polgári létet is artistikusan élő gondolkodóra.

Eme különleges költemény kezdő és záró szakasza talán meg tud valamit mutatni abból a Sinka István-i *földszagú* egyszerűségből (a pogány elemek mellőzésével), amely által a dráma tömörebbé válik. „Föstő Szabó Gyula mene, mendegéle, / Amíg rá nem lele az ő ecsetjére: / Az ő ecsetjére, / Képét festni véle... / Föstő Szabó Gyula mene, mendegéle.” Illetve: „Föstő Szabó Gyula csönd a Csöndességbe’, / Nem emlékszik soha’ elmúlt életére: / Elmúlt életére, semmi szerelmére... / Föstő Szabó Gyula csönd a csöndességbe’: // Istennek ölébe’...”

A forradalmi vagy annak tetsző hevület, a kozmikus, ám az anyag szívéig lehatoló létszemlélet, a szinte tárgyiassá váló, jóllehet majdnem mindig fölfűtött gondolkodásmód mellett egy kissé ez is jellemzi: a fönti (szándékolt) egyszerűség. (Festményeinek is van ilyen, főként a *képirókkal* rokon vonulata.) A táj nála mindig belső táj is, méghozzá avval, hogy a *köd*, a *fa*, a *folyó*, a *szél* nem csupán természeti – őszredek igazságát hordozó – rekvizitum, hanem minősítő, a különféle „földrészeket” és értékjavakat összekötő lélekigazság is. Egy dátum nélküli versvázlat szépen szól erről az átváltozásról: „Szél sír az ágon? / Vagy az ág sír a szélben? / Mind a kettő bennem sír: / Érzem!”

Kétségkívül van ennek a mindent a belsőbe fordító értelmező gesztusnak bizonyos hátulütője is – némelykor még a sziklaszilárd szó is érzelmessé válhatik –, ám sosem lépi át transzformációjával azt a mértéket, amely teljesen elsekélyesítené versét. Az egymásba játszó *közel* és *távol* hasonlítgatása arra mindenesetre jó, hogy

érezzük a hon fájalmát. Mert a Néva, a Dnyeszter és a Szajna mellőli rálátás (*Vizek partján*, 1955) akarva-akaratlan fölérősíti a kishaza törekenységét. „Láttam folyót... Tenger árját... / De szomorúbbat, ó, sehol, / Mint itt! – ahol te súgysz árván / Hulló magyarnak – vén Ipoly.”

Az újságok és a rádió által szajkózott „büszke kor”-nak nem csupán – munkával – részese, de elszenvetője is. Az általuk kreált „álarcos bálón” nem tűri a hatalom, hogy valaki is bús legyen – „»Szoc.reálizmus« itt a sor” (*Anakronizmus*) – örülni kell, végtelenül örülni az eredményeknek, és dicsőíteni a népre ráült pártvezéreket. (Később – kézzel írott spirálfüzeteiből tudjuk – jócskán fölérősödik benne az ellenszenv a mindentudó Párt és az eszmét kiszolgáló siserehad iránt.)

Ő megveti a behódolókat. Továbbra is csak önmagában hisz – „És érezned kell a dús Anyag felett, / A Megfoghatatlant: érző lelkedet” –, továbbra is csak az őt gyötrő kérdésekre áldoz számtalan futamot: „Kitől tanulta el a Tér a Teret? / Kiktől mi emberlétünket, emberek?” (*Érezned kell...*). Daloló, merengő, bús lelke hol a halált várva *A szelídség szárnyain* kalandoz, hol meg „szíve szelídségét” feledve a hitvány tömeggel pöröl. Egyszer Shakespeare-t idézve („Lenni vagy nem lenni?”), arra gondol, hogy utcát fognak majd elnevezni róla szülővárosában, Budapesten, másszor versének hőségét, a szomorúfüzet követve „tavat sír a nagy szomorúságtól” (*Tavat nézve*).

Idegrendszerre labilis, gyakori az az állapot, amikor az öröm Himalájájáról a bánat kútjába zuhan. Franciás és nyugatos előképei, nyilván az alkati rokonság miatt, „segítik” is eme művészi bódulat fönntartását. „Régies” verse gyakran az újat – formájában is újat – kereső képe (festménye) mögött marad, de ebben a „korszerűtlen” hangban ugyancsak érezni a világmegváltó szándékot. Ha írói életműve, amelynek 99%-a kéziratban van, alaposabban föl lesz dolgozva, nyilván jobban kitűnik a Csehszlovákiában sem álmokorszaknak tekinthető ötvenes évek Szabó Gyula-verseinek hatékonysága (más írónál maradt-e fiókban eme korszakot bíráló kézirat?), a társadalmi-politikai torzulásokat leleplező, kíméletlenül tollra tűző szándék.

Egy azonban bizonyos: haragos kitárulkozásai mellett, amelyek az önfeltáró gesztust ugyancsak erősítik, *mindenségbeszédei* ugyancsak számottevőek. Ahogyan képzőművészetében – Kubicka Kucsera Klára szépen ír erről – jelentős az a szimbólumvilág, amely megannyi hiedelemtoposzt fölmutatva elsőbben a Bibliára támaszkodik, úgy költészetében is fontos tartóoszlop a szintén innen származó jelképarzenál. Míg a Krisztus, esetünkben az útszéli pléh krisztus, maszkjában mondott vallomásban (*A sárga Krisztus*, 1952) jobbára csupa, bár *életirányú* panasz van, addig a föltehetően ugyanabban az időben keletkezett *János Evangélium*a című költeményben már ott lüktet egész gondolkodói kozmosza: érzés és tudás, filozófia és hit, természet és műveltség, anyag és szellem egymást átjáró együttese. Igaz, a vers a vége felé egy kicsit esik, ám így is értékes dokumentuma a művész-író kezdettől fogva meglevő mindenségvágyának. Nem véletlen, hogy a losonci Írás a költő gépelte (?) formában nagyhatalás *képvers* is, melynek felső rajzolatában jól látni a kettős – apostoli vagy lotharingiai – keresztet.

*Kezdetben volt az Ige és semmi más
És benne volt minden
Ő volt az Isten
Ő volt az Élet az Erő az Akarás
És nélküle semmi sem lett ami lett
Mert Ő volt a Gondolat s Ő volt a Tett
Benne volt Minden a Mozgás a Hő
A napok a holdak a Vér és a Kő
És az Ég és a Föld
És a kék és a zöld
És a Tűz és a Víz
És a Parancs a tíz
Belőle indult ki minden Rezzenet
Ő volt az Atya a Fiú s az Izenet
Benne Béke volt a Hit s a Türelem
De Háború is a Bűn s a Félelem
Ő volt a pozitív s a negatív sarok
A Kő mit megvetett a csend s a viharok
Az állítás mellett az örök tagadás
Éber figyelem kísértő szunnyadás
A virágok színe
A sziklák foka
A bárány szíve
A farkas foga
A mezők röge
A tengerek árja
A gyümölcs íze
A Halál fullánkja
És te is Ember a Nagynak része
Benn voltál te is az Atya szívébe'*

*S beléd volt írva örök szenvedésed
A Bűnöd az agyad a tested a véred
A szemed a száad
Az Élet a Vád!
És minden ott volt már akkor rég
Az Alfa az Omega a Kezdet a Vég
Karod ereje mely kaszát subintott
Szíved békéje mit Krisztusod hozott
Ő volt már veled akkor a tank
Az atombomba és millió hant
Zúgott már benned a barokk vihar
Lantod is pengett az örök Hozsanna
Donatello szobra és Raffael képe
Buonarroti és da Vinci lelke
Dante és Goethe Wagner és Franklin
Petőfi Sándor Linné és Darwin
Kopernikusz Kepler
Spinoza Spencer
Newton és Lincoln
Fulton és Voltaire
Agyadban ott feszült a gőz és a gáz
A száguldó vonat a munkaláz
A traktor a rádió a színes film
Az autógarázs és repülőszín
A televíziós és atomgép
A hidrogén- s űrbomba és tudja Ég
Mi még?
Talán az Űrben rakétautazás
Kezdetben volt az Ige és semmi más*

Kezdetben volt az Ige, és testté lón! Így született meg 1956 októbere is. Habár jó pár dolgot tudunk arról, hogy a szomszéd népek magyar írói miként fogadták – kitörő lelkesedéssel – az 1956-os magyar forradalmat, de arról keveset, hogy kik azok, akik együtt lélegezve a jól indult, de drámába fordult történésekkel, a forró pillanatokban verssel adóztak a világot ugyancsak megrendítő forradalom szellemének, hogy – botor sorsalakulás, a szovjet lánctalpas horda túlereje győzött – majd elsirathassák a szabadságért vérüket áldozó mártírjainkat.

Szabó Gyula közéjük tartozott.

Költészetének legizgalmasabb – az egyetemes magyar irodalmat szintén megpezsdítő (utólag is ható) – részét épp 1956-os versei adják. Hihetetlen, hogy kisebbségi magyarként – volt hol edződnie – milyen gyorsan és milyen igazmondóan tudott reagálni a forradalom eseményeire. Ezzel a *mellénk* (értsd: magyaror-

szágiak mellé) *állással* saját, az egyetemes magyarságba vetett hitét is erősítette. Jóllehet életét Losonc ege takarja, de kinyilváníthatta, hogy valójában hová is tartozik. Kikért dobog fölajzott szíve.

Megveti a toll behódolóit, erkölcse tiltakozik az ellen, ha valaki pénzért – sokszor a harminc ezüstről is kisebb koncert – elárulja magyarságát. Nyilván sok „hóhérvékhez dörgölődő” verset olvashatott, hogy dühe megsemmisítő erejű. Egy-egy ilyen hangulatban történt szólása – melyben a csaknem bibliai átok súlyán, sajnos, nem keveset könnyít a plakátnyelv – fölér egy kiátkozással. „S döfkölődtök disznó fejjel, / Nyalva nyálas pártos nyelvvel. / Kultusz ilyen, kultusz olyan, / S éneklitek ti boldogan. // Boldogan? A súly belétek! / Gambátokon fél az ének, / A nagy »hósi« – s riadt néztek, / Hol nyí lánca gúzsolt népnek, // Hol fakad ez igaz ének... / S győzni van-e még pribéktek / Pártos, hasas idegen faj, / S zenghet-é »hűn« a hűtlen dal? // Patkányhad! Jól idomított, / Jóllehet – aki tanított – / Nemzet-hússal, folyó vérrel, / És zabáltok ... reszketéssel: // Jól tudjátok, patkány fajta, / Jaj, hogyha kél gálya rabja / Láncot tépve, mert bocsánat / Nincs »Vezérnek« , se patkánynak” (*Patkány „költőkhoz”*).

1955 – hány ehhez hasonló, forrongó verset írt? – akarva-akaratlan egy újabb „előkészítés” éve lett, hiszen valamiképp ki kellett törnie ebből az emberre-költőre egyaránt megalázó helyzetből. A szocializmus rabkenyerét Csehszlovákiában is, akárcsak Magyarországon, elég sokan ették. Tanácsos volt kiköpni ezt az idővel kényelmetlen né váló „falatot”. Nálunk sikerült. S ez a bukása ellenére is fényes győzelem – 1848 után és legalább olyan hőfokon ismét magára talált a nemzet – a losonci lírikust is megérintette. Az Ipoly melletti dal evvel a magyar októbert ünneplő tágítással már Dunamedencei, sőt az egész világra kiható énekké vált.

Prágában – később eme város is meg fogja ízlelni a szabadságot – vettett papírra, 1956. október 28-án a *Hűséggel*. Ha azt mondom, hogy lelkesülten, keveset mondtam. A mottóban is jelzett testvérszív köszönti a diadalt. „Nagyszerű népem, szép, hósi népem, / Mennék, röpnék arra feléd ... / Ó, hogy befolyná véled a vérem / Pannon-halmoknak ősi terét. // Itt, Prágát járva, hű, égő szívvel / Sírnék, örülnék... szolgálak között, / Kiknek ti példát mutattok híven, / Mit bátorság, nem szó hősködött. // Elhagyott árván, százmilliókkal, / Óh, hogy harcolsz te, maroknyi nép! / És nem koncert a torz hazudókkal: / Hon, Szabadság! ...mindez itt a tét.”

Az 1956-os magyar forradalmat fókuszába vevő versek közt – mert a győzelem után (sose higgyük) jött a bukás is – a karácsonykor írottak a legmegrendítőbbek. Bár a népeket dresszírozó országok, akik „Világbékét” böffögnek, de csupán emésztő „gyomruk büdös sötétsége” látszik, gúnnyal elítéltetnek (*Szavalmak a „Nagybatalmak”*), és a csujogatóra épülő *ENSZ-rigmusok* némelyike szintén humorral gyilkoló világlátásról tanúskodik. („Három a tánc, ihajla! / Ördög szarva mind kajla, / S itten nyalva, ottan téve, / Majd csak eljutunk az égbe [...] És ha nem, hát mit tehetsz, / Vallsz lenini-elveket: / Itten nyalva, ottan téve, / s a »Nemzetek Szövetsége« / Megsegít”), csak előképei a decemberi számvetésnek. Mint ahogyan az a *Hát robbanjanak föl az atombombák*, szintén a „bitang hatalmasok” dicstelen tetteit fölhánytorgató jóízű politikai kuplé is.

De a háromrészes *Ködben* című poéma – „Hullák sora temetetlen... / Mit keressek a mennyekben?” – drámai hangjával már utal az elkövetkezendő versek sötét égboltjára. Márai Sándor nagy verse, a *Mennyből az angyal* óta fokozottabban tudjuk, hogy minő hatásos a Kisjézus születését – a születés misztériumát – a még meg sem született, de már kivégzett forradalommal (a fényt a tankok által hozott sötétséggel) párhuzamba hozni.

Szabó Gyula 1956 karácsonyának éjszakáján két, az ünnep másnapján egy költeményt vetett papírra. Önmaga megnyugtatóra? Sokkal inkább a lelkében leledzett düh – tisztító hatása tagadhatatlan – kinyilvánítása céljából. Hogyan is örülhetne az, akit jól elpáholtak („Részeg danákkal jöttek ők, / Vad csordákba verődve, / Köpködve: ők a szenvedők... / S ütöttek agyba-főbe” – *Karácsonyi ének*)? Egyben viszont bízhatott: a Heródes-had a háromkirályok öklén széjjel fog törni (*Vers Karácsony másodnapján*). Legsikerültebb verse, a *jászol* és a *vér* összekapcsolásával arról a lemoshatatlan gyalázatról beszél, amelyet a nemzet máig sem tudott megemészteni. Hiszen a zsarnok – orosz csizmák tapodták a Kisjézus szívét – vérbe fojtotta az újszülöttet.

Karácsonyi ének, 1956

*Hajnali három. Hull a hó
Lusta, puha szárnyal.
Éj volt, Karácsony, sirató,
Vért szegény hazámban.*

*Kétszázmillió! – mind „király”,
Tank-erővel hengeg...
S gyalázva minden Máriák,
S ölve minden gyermek.*

*Tank dübörgött, a jászolok
Mind, mind tele vérrrel,
Holtra sebzett, hű pásztorok
Roncsolt tetemével.*

*Az atyák boltak, szenvedők,
Rabbilincsbe vertek,
Nagy kín a kínon messze nőtt...
S ki hisz Betlehemnek?*

*Barmok bögtek fel nyugtalan,
A vér a földre csorgott...
Csak gyilkos volt bútalan,
Betlehem't ki rontott.*

*Hajnali három, hull a hó...
Gyász – és ünnep mégis!
Szent Karácsonyra bízható
A kiömlött vér is.*

*Csillagtalán volt az éj,
Utat mi sem jelzett,
Részeg dalolt, a jövevény
Ölt, kicsiny dedeket.*

*Vad betlehemi gyilkosok
Mindhiába ölnek:
Nőnek a pólyás Krisztusok...
S szívükben az Ünnep!*

*Hajnali három, négy, majd öt...
Virradni fog mégis!
Búkkal, ki vert vagy, köszöntsd Őt!
Kezed fogom én is.*

Virradni fog? Attól még távol vagyunk. Akinél ilyen verset találtak – nemcsak nálunk, hanem a szomszéd országokban is –, az majdnem mind az akasztófán végezte. Szabó Gyulát, már ami az írást illeti, megvédte az asztalfióklét. Ebben a hozzáférhetetlen sötétségben – mert nem tudták, nem akarták, nem merték számon kérni rajta költészeti „kilengéseit”? – bátorsága mit sem változott. Ugyanolyan hévvel alkotott, és ugyanaz az erő mozgatta, mint korábban, a forradalom bukása előtt. A magánéleti vagy a művészet problémáival viaskodó versei és eszme-futtatásai mellett továbbra sem mondott le magyarságélményének megvallásáról.

Nem bárgyú képpel állt *A heberésző világ előtt* (1957), hanem szembe tudott nézni, noha a tettesek sokszor elrejtőztek, a ránk mért sorssal. „Földünk eladták az urak alólunk. / Iskoláinkban ellenség tanult. / Bús Tiborcok-népe be rég halódunk, / S ily csonkává vagdalt prédált a múlt. // Emlékezz, magyar, hogy ölték és nyúztak / Századokon át idegen fajok. / Mindig te voltál, kit karókba húztak: / »Szebb jövődökért« – a nem magyarok. // Várúrnak ültek a nyakadra, népem... / Majd ügyvéddé, bankárrá nőtt a had, / S most elvtársként csempézik a réven: / Életed, munkád, csecsemőd, javad.”

Tegnapi hang, mai hang, régies vers? Akármelyik is, van lendülete, tiborci sodrása. Szabó itt valamelyest visszautal – vagy csak mi érezzük? – egy régebbi költeményre, a *Krónikás ének*, 1947 panaszszavára: „Nagy az ázsiója pimasznak és gaznak, / Ringyóvá levőnek, kit ringyók falaznak. / Politikus hadnak. Ebkihorodta játéka! / Mit szüzek okádnak, az is csak okádék, / Nincsen sehol-sehol tenyérnyi kis jószág... / Isten, meddig tart még ez szörnyű adósság?”

De a hatvanas évek – jó egy évtized múltán már halott (örlő agya mindent megőrölt, csak a rák állt ellen ennek a forgásnak) – főképp a vége felé, s a hetvenest megkezdve, mintha egy kissé „szikárabbá” tenné a verset. Gondolatibbá, ám érzelmkitárulkozásai akkor sem maradnak el. Buzdítja magát – „karácsonyítsd az életed” –, kozmikus magányát oldván udvarol a távozó vagy épp jelenlévő kedvesnek (*Jó szerencse kit elbagyott; Fekete fátyollal megjött a Kedves...; Esti vízió*), és szinte nincs olyan perce, amikor ne vállalkoznék szent úri sétára, csillagok nézdegélése közben ne gondolna a halálra. Látomásában nemcsak a föld van megrakva dúsan a halállal, de a csönd is (*Bús teregetve*).

Ebben a korszakában – jóllehet az egészében föltárt költői életmű változtathat ezen – tömör, létmegragadó, arány és mérték szorításában tetszelgő formát választ magának, a szonettet (*A teremtés nyomában; Pálmák alatt*). Talán azért ezt a fegyvelmező formát, hogy némelykor túlcsoordul lelke a föloldhatatlan kalitkájában – „minden behemót és minden semmiség” (*Futottam, róttam utam menekülve...*) – egy kissé megjuhászodjék.

A látásról írott filozófiai-esztétikai jegyzetében fölkiált: „Jaj annak, aki az EMBERT látja. Annak világát, mennyét és poklát, boldogságát és boldogtalanságát, tehetségét és tehetetlenségét, uralkodását, kiszolgáltatottságát...” Mi, jóllehet vázlatosan, mindezt látjuk *életművében*. Azért, mert ő maga is látta, gyötretések poklán – az írói tollon kívül számára az ecset és a véső mindvégig kegyelem volt –, az önmagának kreált „tisztítófüzön” keresztül.

Érdekes a halála előtti évek két – szinte megfejthetetlen kézírású – spirálfüzetében tallózni. Versek, rajzok (vázlatok) és aforisztikus – a társadalmat, a Pártot, az életet, a nőt, a művészettől és az esztétikumtól távol álló tömeget kfiguráló – jegyzetei bizonyos fokú megkeseredésről, ugyanakkor egy mindenre nyitott elme gondolatvillódzásairól, az *érthetlent* is megérteni akaró küzdelméről vallanak.

Tiszta, világos, többnyire éles kardként vágó szavai nem ismernek könyörületet. „Csak egyetlen erkölcsi ellenállás van: az emberi magányosság” – írja az egyik napló cím nélküli aforizmacsokrának bevezetőjében. S *Egy őszinte szónok beszédeit* parafrázálva meg azt: „Eltársak! Mi mindenütt ott vagyunk ... / S vigyázzunk! Elég erős éj a börtön, / hogy ki ne törjön: a Szabadság!” Ezzel a gúnyos lámpással járván végig a csehszlovákiai magyar irodalom, művészet és közélet kis- és nagy házsorait, kunyhóit és palotáit, rámutat a meghunyászkodás, a behódolás, az elv- és akaratvesztés gócpontjaira. Azokra az évig növvő pocoktúrásokra, amelyek a szellemi ember elől elsívják az élethez és az alkotáshoz szükséges levegőt, s mindvégig megkeserítik munkáját-boldogulását.

Mikor azt olvassa a pozsonyi *Irodalmi Szemle* 1971/5. számában: „nem véletlen, hogy – szűkebb körűen, hazánkban – a cseh, a szlovák és magyar írók és költők és képzőművészek fejlődőképessége a párt köré tömörült” (sic!) – dührohامت kap. A többi – a Csehszlovákia Kommunista Pártjának fél évszázadát ünneplő – közlemény – ugyancsak erősíti magából való kifordulását. Két verset is ír – nem „hivatalos” költőként – a „disznóólnyi gazemberség”, a „piszkos kis érdek”, a nem fákat, csak gatyákat lengető szél végtelen ártalmasságáról. Amellett, hogy intenzív érdeklődéssel fordul minden kozmikus szilánk, minden emberi pillanat, az ember minden stációjának állomása – szenvedésből fogant igazsága – felé, túl sok időt és energiát szentel a társadalmi mocsok föltérképezésére.

Tehetetlensége fölöttébb fáj, hiszen talán még a barátok sem olvashatják publicisztikusan kemény, ugyanakkor bizonyos bölcsellemmel teli szavait. A visszhang hiánya miatt, még jobban, mint a korábbiakban, belebújik versébe. Számára most már csak ez a kereszt – ennek a keresztnek a cipelése – jelent némi vigaszt az elszaladt évekért, s ez az elviselhetetlenné stilizált fájdalom (testi eredőit is lehetnek) nyújthat föloldozást. Többször írt arról, vagy utalt rá, hogy a „bolond füstő” miként álmodta meg magának – egyszer például kútnak képzelve magát – Ég s Föld kifeszített képzeletvilágának *mozgó* csillagrendszerét. „És végigszáguld emlékes réteken, / feledve minden karó, cövek! / Patáján fénylő gyémántszőgek, / táltosként száll... lobogva sörénye fenn...” (*Mint bús bányaló*, 1971).

Ahogy öregszik, úgy szivattyúzza magába a csöndet. Hogy bepólyázza lelkét, hogy csönddel csendesítse azt, ami haragvó lelkében és a szintén viharos társadalomban harsány kúrtszó, jó és rossz dolgok menetelése, riadalom. „Indul, torpan, meg-megáll, mereng, hisz, / s üres zsákot visz végül, és vétkez, / Küldted? Isten? (Isten! Mennyi mindennel eljátszik az ember...)”

A kézzel írott verses-rajzos vázlatfüzetéből is látni, hogy abszolút költő. Lehet, sőt bizonyos, hogy az író életműve a törvényszerűen épülő – grafikai sorozatokban különösen gazdag – képzőművészeti oeuvre alatt marad, ám található benne

néhány figyelemre méltó, műves darabot. Elég az utolsó évek cím nélküli szonettjének – anélkül, hogy a rím lélektani hatását hangsúlyoznánk – az erős kezdő ütését, a *quartine*-t (vagyis a „négyorosokat”) idézni, máris előttünk egy öntörvényű világ. „Egyetlen lobbanás itt minden, / milliárd csillag és képzelet, / lágyan föl-emeled két kezed, / és beleremeg e bilincsből // az érthetetlen, roppant Isten. / Komoly bötű vagy kis ékezet, / a Végtelen vesz lélegzetet, / hogy minden parányon segítsen.”

Egy helyütt pajkosan jegyzi meg, hogy „aki pucéran áll az igazságával, erkölcs-telen disznó”. Ő mindig – „kelméit”, „ruháit”, „drapériáit” említettük már – jól fel van öltözve. Vagyis teljes fegyverzetben, esztétikailag hiteles életművel áll előt-tünk. Ennek egyik fontos tartóoszlopa az erkölcs. De nemcsak a harcnak, a küz-delemnek létezik etikája, hanem az el-elszoruló légzésnek: a búcsú, a kivonulás pillanatát jelző – sejtette-e, hogy halálos beteg? – szinte mindenről lemondó költő méltóságának is. Színtelen akar lenni, bár őt nem fenyegeti az erkölcsteleneket suhinto aforizmája („Az emberek színére pártjelvényeik vetítenek árnyékok”) –, eszköztelen akar lenni; olyan, mint egy pohár víz. Avval, hogy fokról fokra beépíti magát a Végtelenbe, teljesíti vágyálmát: porszem lesz. Nem szikla, hanem parányi lebegő része a kozmosznak.

Fájdalma, tanácsstalansága, a képzeletbokrait szünetlen verő eső (a megannyi miért) továbbra sem szűnik, de a sosem kiüresedni látszó lélekbe lassan a melan-kólia (?), a belenyugvás (?) békéje költözik. „Fejem fölött már nincsen ég, / a rög alattam indult. / Végtelen lett a Semmiség, / és a Minden így dúlt. // Fejem fölött már nincsen ég. / Fokozom, s egyre kisebb / a még észlelhető világ, / s az Isten bennem nyílt seb. // S még mindig Alatt és Fölött... / a szörnyű egyre szörnyebb, / bár Idő és Tér nem pönög, / az Állás nem lett könnyebb. // S bár furcsa lehet e viszony... / az Isten tán megért. / Ím lassan szűnik az iszony, / S így vers már nem beszél: / tovább...” (*Fejem fölött már nincsen ég...*). A kéz-zel (golyóstollal) írott versdszungelben, közvetlenül a cím nélküli költemény alatt – a halálhangulat betetőzéseként? – egy négyosoros található: „Tudni semmit sem tudunk, / mindent csak képzelünk. / Ki tudja, merre utunk? / S miért az éle-tünk?” (Az ezt követő vers dátumából – 971. VI. 3. – következtethetünk az idé-zett költemények születésére; minthogy Szabó naponta több verset is írt, mindket-tő *akkor* vagy az azt megelőző napokban készülhetett.)

A változtathatatlanba bele nem nyugvó, de a Semmi előtt azért megrendült elme éjszakája mozgatja. Igaz, a korábbi Ikarosz-szárny lepkeszárnyrá változott, de suhanó sejtelmessége nem kisebbíti az esztétikai élményt, csupán átfordítja egy másik – lehet-séges, hogy az elíziumi mezőkhöz közeli? – terepnumra. Ez idő tájt a költő a perlő, szarkasztikus hangot meghagyja a társadalom, valamint a politikának behódoló egyén hibáinak, nemtelen cselekedeteinek a savnál is maróbb kifigurázására. Ezzel szemben költészete – egy-két kivételtől eltekintve – a kozmoszsal eggyé válni s benne föloldó-dni kívánczó *búcsúzó* – a bűnös büntelenségét megvalló ember – golgotai útjának meg-rendítő fölmutatása. Még hozzá komplex módon, hiszen a „bűnössel” szemben – eb-ben főképpen a társadalom és a politika a ludas – ugyancsak bűnököt követtek el.

Tehát egy megvert sereg vonszolja magát (ebből fog majd szublimálódni a lírikus keserű *énképe*), amely alig tehet valamit – csodák csodájára mégis tesz – szabadságának kivívásáért. Szabó Gyula igazi lírikusként, minden fájást megfájva, a saját bőrén is érzi ezt a kegyetlen állapotot. A két spirálfüzetben böngészve, nem véletlen, hogy rábukkanunk az írás szünetében golyóstollal rajzolt önarcképvariációkra. Ami bennük közös, az az arcot beborító rács. Többnyire napfényrácsok ezek (egyszer-másszor szerkezeti elemmé is válik a felületet pászmákká vágó „kés”), de a vázlatosság ellenére is érezni az igazi börtönrács (az öregség melletti kaloda) izgató jelenlétét.

A *közel és távol*, a *benn* és a *künn* egyformán abroncsként szorítja, s ha egyik, címnélküli verséből idézünk valamennyit – talán itt nincs is szükség folytatásra –, azonnal észlelhetővé válik, hogy milyen földrajz nélküli, ám mégis megfogható tengeren vesztegel hajója. „Parttalan, konok partok között, / fogam közt csikorgó magány. / Zendül az Alatt és a Fölött, / elveszik minden jó Arány. // Zárt vagyok, miként az Ősi Gömb! / Kívül mi tartja a falamat? / milyen nyomású csillag-tömb, / milyen zord Isten-akarát? // Üres sikoltás. A vak közöny, / az mind bontatlanul marad, / és pumpál a szörnyű Nagy Köpöly / a kopogó csillagok alatt” (*Parttalan, konok partok között...*).

A legegyszerűbb hétköznapi helyzetből is – „Szobám redőnye leszakadt” – látomást tud csíholni; méghozzá az űrtávolságnyi világot (*Nagy Andromedák*) és az otthon homályát (a fény megvonásával még égetőbb magány) ütköztetve. Az ógörög mitológiából kikelő Szépség, úgy is mint csillagkép és a losonci sáros glóbusz zarándoka, a közöttük levő irdatlan távolság ellenére is, egy pillanatra oly módon egyesül, hogy valójában sosem találkoztak. Mítoszi gondolkodásának gyökerei, akárcsak a bibliai jelképeké és szimbólumoké, az eredeti foglalatokon kívül, valahol ott kapaszkodnak a minden nehézség ellenére élhető és megművelhető földbe, ahol honn van, Losoncon,

Zarándokútjai innen sugároznak szerteszt, és ide térnek vissza.

Konok és körkörös, ezért végeszakadatlan műveltségi túra ez. Önmaga megőrzésének – a kitekintés egyúttal gyarapodás – záloga. Magányát, ezért az aránylag kései nősilés, csak nehezen tudta (véglegesen soha) földadni. Bár szerető társát dédelgette, aki méltó szellemi társa volt, műhelymagányában érezte csak igazán jól magát. Az ég boltozatát tartó – így hitte – festmények és grafikák özönében. Itt születtek többnyire versei is, lázát valamelyest csillapítandó, ugyanakkor új lázakat keltve.

Egy-két alkalommal képeinek „magyarázataként”, pontosabban belőlük – képi világukból és motívumkincsükből – kiindulva. Az így teremtődő szó már nem csupán láttat, ám mögötte ott húzódik egész gondolkodásának (nem csupán poétai világlátásának) arzenálja.

A *Kozmosz és forma* (1969) című grafikai (fametszet) sorozat tizennégy lapja 1969-ben készült. S az egyik spirálfüzetben olvasható a cím és dátum nélküli – ha az előtte levő versekhez igazodunk, föltehetően 1971 végén papírra vetett – tizennégy részes, a fekete-fehér grafikákat újraköltő poémája (szonettkoszorúja) is.

Mottója egyúttal hatásos invokáció: „Uram, Istenem! Add kezemre bilincseidet, hogy meg tudjam védelmezni: a lelkemet. Ámen.”

Hogy miért akarta megvédelmeztetni lelkét – félt a túlon túl őszinte hangtól, az érzelmessé válás buktatóitól? –, nem tudhatni. Viszont jól látni, hogy mindenik (számozott) verse ugyanolyan sziklagörgeteg, mint a tömbélményt figurában és kompozícióban kiteljesítő – a zártság ily fókuszával súlyosodó – megannyi grafikája. Az első, valószínűleg a grafikai mappa címlapját színekkel életre keltő – legalábbis kezdő szakaszában – mintha az *Omagyar Mária-siralom* című remekünk parafrázisa volna: „Kőből szakadtunk, / Vasak vertek által, / Szövetkeztünk vérrel / és részeg kométákkal, / Míg utunkba rohantunk.”

A VIII. grafikai lap alakja – a dinamizmusában utolérhetetlen, Jeremiás-Jónás dörgedelmét égre kiáltó monstrum – úgy van gépcsukló térdekkal és a rövidülésben különösen hatásos, kérő-fenyegető-imádkozó kézoszlopokkal ábrázolva, hogy egy beleérező költői lendülettel a tartás méltóságából és fájdalomából könnyen kiolvasható a próféta szellemi arculata is. A költő Szabó Gyula ezt a versét írva mást sem tett, mint éles vésővel – önmagába vágva és önmagának is fájva – önarcképvallomását fogalmazta. „Jermijába (?) roskad (a következő szó olvashatatlan) / Két fáradt térde előre mered / Imádó keze tépi az eget / s földi rácsait lóbálja // Átvonaglik rajta a Minden / Fényesül benne az Anyag / Tagad és küzd, harcol – s az Isten / Óceánnal küld rá Nagy Halat // Bírja a Dög Lét! Erre edzve / Ninivét fájja, nem magát... / S újra és újra partra vetve // Nem kerüli áldozatát, / »Prófétaságot« nem keresve / Vállalja az Örök Egy változatát.” ☒